

*Межов О. Г., доктор філол. наук, професор,
професор кафедри української мови та лінгводидактики
Волинський національний університет імені Лесі Українки*

ФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Філологічна освіта, як і будь-яка інша, покликана формувати у здобувачів не лише фахові компетентності, а й загальні, визначені Стандартом [2]. Формування більшості з них можливе під час опанування освітніх компонентів професійного циклу підготовки, серед яких чільне місце відведено курсу «Сучасна українська мова», і зокрема його розділу «Синтаксис української мови». Вивчаючи синтаксис української мови, майбутні філологи набувають здатностей спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; учитися й оволодівати сучасними знаннями; шукати, опрацьовувати та аналізувати інформацію з різних джерел; абстрактно мислити, аналізувати та синтезувати навчальний матеріал; бути критичним і самокритичним; виявляти, ставити та вирішувати проблеми; працювати в команді та автономно; застосовувати знання у практичних ситуаціях; використовувати інформаційні й комунікаційні технології; виконувати дослідження на належному рівні. Забезпечити їх формування викладач може низкою традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання.

Позаяк синтаксис, як найвищий ярус мовної системи, найбільшою мірою реалізує комунікативну функцію мови, а отже, спрямований у сферу комунікації, вивчення його теоретичних питань про словосполучення, прості й складні речення, текст, засоби відтворення чужого мовлення тощо (мовна змістова лінія) має постійно супроводжувати мовленнєву змістову лінію (усні й письмові форми спілкування, як монологічні, так і діалогічні). Отож, у процесі опрацювання кожної теми студенти мають практикувати всі види мовленнєвої діяльності: аудіювання, читання, говоріння й письмо. Щоб уміти на високому рівні

спілкуватися (усно та письмово) українською мовою насамперед у професійній діяльності майбутні філологи повинні навчитися уважно слухати й читати найкращі зразки літературного мовлення. Такими передовсім мають бути лекції викладачів, їхні доповіді на конференціях і семінарах, підручники, навчальні посібники, наукова, публіцистична й художня література. Корисними стануть зустрічі з відомими вченими, письменниками, журналістами, громадськими діячами, професіоналами-практиками тощо. Водночас студенти повинні розвивати навички говоріння, що можливо на практичних і семінарських заняттях завдяки таким інтерактивним методам навчання, як бесіда, дискусія, ділова й рольова гра. Не зайвими будуть і традиційні форми: усні зв'язні відповіді під час індивідуального, фронтального, комбінованого опитування; повідомлення, доповіді і под. При цьому важливе не тільки відтворення готових текстів, а й створення власних висловлень різної модальності (розповідної, питальної, спонукальної, бажальної) як монологічного, так і діалогічного типів. Найскладніше навчити студентів, особливо майбутніх філологів, грамотно викладати свої думки на письмі. Спершу доцільно давати завдання скласти окремі речення (прості двоскладні та односкладні, непоширені й поширені, повні й неповні, неускладнені та ускладнені однорідними, відокремленими, вставними, вставленими компонентами, звертаннями; складносурядні, складнопідрядні, безсполучникові, багатокomпонентні з різними видами синтаксичного зв'язку, надфразні єдності, конструкції з прямою й непрямою мовою; різні типи висловлень за метою висловлювання й експресивним забарвленням та ін.) відповідно до теми заняття. Проте цього недостатньо для розвитку навичок зв'язного мовлення студентів. Саме у процесі навчання синтаксису є можливість якнайповніше реалізувати принцип текстоцентризму через уведення таких практичних завдань, як написання творів, есе відповідно до запропонованої теми, стилю, типу, жанру мовлення з використанням різнотипних синтаксичних одиниць; наукових тез, статей із проблематики курсу. Для їх виконання здобувачам освіти стануть у нагоді теоретичні відомості з теми «Текст як одиниця синтаксису», зокрема про сутність тексту як категорії

мовлення, його ознаки (цілісність, зв'язність, структурна організованість, змістова й інтонаційна завершеність), одиниці (висловлення, складне синтаксичне ціле, надфразна єдність, абзац), будову (зачин, основна частина, кінцівка), міжфразові зв'язки (ланцюжковий, паралельний і комбінований), засоби зв'язку частин (змістові, лексичні, морфологічні, синтаксичні, інтонаційні), актуальне членування (відоме, нове, способи їх вираження). Корисними будуть міжпредметні зв'язки: отримані знання зі стилістики й теорії літератури про жанрово-стильові різновиди текстів, концепти, тропи, фігури, виражальні можливості мовних одиниць тощо.

Оволодівати сучасними знаннями студентам допоможе рекомендована викладачем додаткова література, адже за останні десятиріччя захищено найбільше дисертацій саме із актуальних питань синтаксису української та інших мов, підготовлено низку наукових монографій, статей у фахових виданнях, навчально-методичних посібників. Швидко шукати, якісно опрацьовувати та аналізувати інформацію з різних джерел студенти зможуть, якщо викладач у методичних розробках подасть гіперпокликання на них і короткі анотації; ознайомить із принципами пошуку інформації в таких електронних базах, як Національний репозитарій академічних текстів, локальні репозитарії, електронні ресурси свого університету та інших ЗВО, електронні та друковані термінологічні словники. Опрацювання додаткової літератури сприятиме осмисленню майбутніми філологами проблемних питань синтаксису, які варто обговорювати на семінарах у формі навчальних дискусій, евристичних, аналітико-синтетичних бесід. Зіставлення традиційних теорій і сучасних концепцій щодо витлумачення, принципів класифікації, функційних параметрів синтаксичних одиниць, категорій, явищ формуватимуть критичне мислення, здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми. У цьому контексті важлива участь студентів у роботі відповідної проблемної групи, де вони зможуть обрати тему наукового дослідження, апробувати його результати на конференціях, у фахових публікаціях, за що отримувати додаткові бали. Здатність виконувати

дослідження на належному рівні вироблятиметься й у процесі написання курсових, бакалаврських чи магістерських робіт із синтаксису.

Розвиток абстрактного мислення, навичок аналізу та синтезу уможливить такий вид навчальної діяльності, як синтаксичний розбір різних видів словосполучень, речень, текстів за самостійно укладеними або запропонованими викладачем алгоритмами [1]; створення схем, таблиць, ментальних карт з окремих тем чи питань курсу [3].

Щоб навчити здобувачів освіти як майбутніх фахівців різних установ, організацій, підприємств працювати не лише автономно, а й в команді потрібно активізувати групові форми роботи. Саме робота в парах чи малих групах сприятиме ефективній реалізації проблемно-пошукових, практичних методів навчання, які допоможуть застосовувати знання випускників у практичних ситуаціях. З цією метою викладач повинен розробити комплекс вправ, тестів, практичних завдань не тільки репродуктивного, а й проблемного, аналітичного, пошуково-дослідницького, творчого характеру, а також опублікувати їх у формі збірників, практикумів тощо.

Використовувати інформаційні й комунікаційні технології студенти зазвичай навчаються під час опанування відповідних освітніх компонентів циклу загальної підготовки. Удосконалювати ці навички вони можуть і в процесі вивчення фахових дисциплін [1]. Наприклад, із ОК «Синтаксис української мови» доцільно розробити електронний курс із використанням платформи *Moodle* насамперед для дистанційного навчання, на якому здобувачі освіти можуть самостійно опрацювати розроблений викладачем до кожної теми лекційний матеріал, презентації, глосарій; за гіперпосиланнями швидко знайти й прочитати підручники, навчальні посібники, статті, інформаційні ресурси; завантажити виконані вправи, практичні завдання для перевірки й оцінювання викладачем через електронний журнал; виконати в онлайн-форматі тестові завдання й автоматично відразу отримати результат (суму набраних балів); а також поставити питання викладачеві й отримати відповіді в режимі офлайн на форумі консультацій. З метою розвитку цифрових компетентностей варто

пропонувати студентам відповідні завдання, зокрема самостійно створювати за допомогою різних програмних засобів і прикріплювати на платформі *Moodle* презентації, відео- й аудіофайли, ментальні карти до тем тощо, а згодом розробити авторський електронний вибіркового курс для учнів.

Отже, під час вивчення синтаксису української мови в ЗВО формування загальних компетентностей здобувачів вищої освіти можливе шляхом комплексного підходу з використанням низки ефективних методів, форм, сучасних технологій і засобів навчання.

Література

1. Межов О. Г., Костусяк Н. М. Формування лексичної і граматичної компетентностей майбутніх філологів в умовах дистанційного навчання. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2021. Т. 84, № 4. С. 104–125.

2. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 20.06.2019, № 869. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2021/07/28/035-Filolohiya-bakalavr.28.07-1.pdf> (дата звернення: 25.03.2025).

3. Романовський О. Г., Гриньова В. М., Резван О. О. Ментальні карти як інноваційний спосіб організації інформації в навчальному процесі вищої школи. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 64. № 2. С. 185–196.